

SOCIOLOGIJA, PRODUKCIJA SMISELNOSTI VSAKDANJEGA ŽIVLJENJA IN

SOCIALNO DELO

Dr. Maca Jogan

V vseh prispevkih sodelavcev iz VSSD, ki so z različnih vidikov osvetljevali izobraževanje socialnih delavcev in njihovo poklicno delovanje, je bilo ogromno zanimivih in k širšemu razmišljanju spodbujajočih spoznanj. V svojem prispevku se bom omejila na navedbo nekaterih vsebinskih razsežnosti, ki so vredne pozornosti pri presoji odnosov med sociologijo in socialnim delom. Usmerila se bom na nekatere teoretično pomembna vprašanja produkcije in uporabe socioloških znanj zlasti z vidika delovanja na posebnem področju socialnega dela. Čeprav se zdi takšna usmeritev morda preveč tuja današnji razpravi, sem prepričana, da je potrebna in da bom s konkretnimi primeri uspela pokazati na praktičnost in vsakdanjo navzočnost tega področja tudi v izobraževanju in delu socialnih delavcev.

Socialni delavci kot neposredni izvajalci različnih pomoči ljudem se namreč pri vsakdanjem delu naslanjajo na izražene ali prikritke razlage družbene urejenosti in na njih temelječe recepte uravnavanja posameznikovega socialnega položaja. Dr. R. Kyovski je upravičeno opozoril na opreznost pri sprejemanju različnih receptov (ki se v času iskanja izhoda iz krize naše družbe ponujajo - večkrat enostransko, brez medsebojne konfrontacije - kot najučinkovitejši) in na njihovo preverjanje z vidika socialne politike. Ena od funkcij sociološkega izobraževanja socialnih delavcev je - po mojem globokem prepričanju - prav ta, da socialni delavci sami lažje razumejo svojo poklicno dejavnost kot sestavino celotnega družbenega dogajanja, to pomeni da lahko presojajo o smiselnosti in usmerjenosti lastnih praktičnih posegov. Čeprav se poklicno usmerjajo pretežno k posamezniku ali skupini (manjšega obsega), je v receptih za pomoč vselej vsebovana tudi neka določena koncepcija pravilnosti glede urejenosti globalne družbe.

Ker pa ni nekega naravnega soglasja o tem, kaj je pravilno, temveč je to soglasje plod oziroma posledica procesov ustvarjanja smiselnosti vsakdanjega življenja, je z vsakokratno praktično dejavnostjo tudi povezano vprašanje, kdo in kako producira pravila o tem, kaj je prav, zaželeno, nujno itd. in kako se ta pravila ohranjajo.

Upravičena zahteva, da mora biti socialni delavec uspo-

sobljen za "branje socialnega teksta" (Zaviršek), za spoznavanje ozadja, iz katerega izvirajo stigmatizacije itd. se zato povezuje z vprašanjem, kako brati; drugeče povedano: kako pojasnjevati delovanje in obstajanje različnih družbenih mehanizmov (na področju ideologije, prava, morale, religije, ekonomije itd.), ki sodelujejo pri oblikovanju posamičnih življenjskih celostnih situacij. Če se omejim na tiste vzorce "branja", ki so bili prevladujoči v dosedanjem sociološkem pojasnjevanju, potem gre za dvoje ključnih tipov razlaganja. Na eni strani razlaganje obstoječe resničnosti kot nekega pojava po sebi, ki pa ima to lastnost, da sam skrbi za to, da ostaja nespremenjen; iz takšne razlage totalitete črpajo svoje praktične potencialne predvsem reformistični pristopi v socialnem delu, pri čemer je (izraženo ali prikrito) vodilo, kako prilagoditi človeka obstoječim pravilom, medtem ko sama pravila morajo ostajati neproblematizirana. Če se sociološka razlaga odmakne od takšnega "naturalističnega" vzorca, se mora začeti spraševati po samih načinih ustvarjanja in reguliranja vsakdanjega življenja, po nosilcih teh regulacij, po tem, komu določene zapovedi zlasti ustrezajo, koga prizadenejo ipd. Skratka: obstoječa definicija smiselnosti delovanja vsakega posameznika v povezavi z drugimi v različnih družbenih okoljih (skupinah, institucijah, itd.) postane vprašljiva.

Pri obravnavi medsebojnih odnosov med sociološko teoretično razlago in usmeritvijo socialnega dela se vedno pojavlja vprašanje kakovosti razlage v zgornjem smislu in ne le vprašanje razmejitve področij glede na obseg dejavnosti. Praktična pomoč posamezniku je že usmerjana s predhodno razlago normalnega in pozitivno moralnega delovanja posameznika. V konkretnih razmerah neenake razdelitve moči v družbi, kar je dejstvo v vsem dosedanjem razvoju, so nosilci moči vselej lahko tako razložili obstoječo neenakost, da je bila smiselna in da so jo posamezniki sprejemali kot nekaj povsem naravnega ter delovali tako, da so jo ohranjevali. Če preidemo na konkretne parcialne razlage in na njih nakažem medsebojno (različno) povezanost sociološke teoretične razlage in usmerjenosti socialnega dela, bi omenila področje človekove samoskrbi in družbeno organizirane skrbi. Pri nekaterih avtorjih v sodobnosti lahko beremo, da se je s prenašanjem na institucije zmanjšala možnost človekovega avtonomnega urejanja svojih problemov in da prenašanje teh dejavnosti družba (država) težko prenaša. Na kaj bi morali biti pozorni pri tovrstnih razlagah?

Menim, da ne moremo mimo predpostavke, da je bilo v preteklosti bolje, da so bili ljudje bolj avtonomni in tudi bolj svobodni. Seveda je ta preteklost navadno označena kot "predindustrijska" družba, ki jo še dodatno kitijo konotacije o harmonični urejenosti v smislu Toenniesove "Gemeinschaft". Če poskusimo to podobo o zlati dobi v preteklem reševanju

socialnih problemov prenesti v resnične zgodovinske okoliščine, potem se hitro zamajajo temelji tega načina presojanja. Glede na asimetrijo moči in bogastva je bilo tako, da je za manjšino bilo poskrbljeno v vseh ozirih zagotavljanja socialne varnosti, za večino pa je bilo vprašanje zagotavljanja varnosti zamejeno s skrajno zoženim prostorom "samopomoči" na temelju, ki so ga določale vladajoče norme. Če vzamemo različne indikatorje socialnega položaja večine prebivalstva, denimo konec 19. st. v Evropi, potem bi težko sklepali, da so si vsi sorazmerno enako pomagali. S tem hočem samo opozoriti na to, da se moramo vprašati, kako je prišlo do institucionalnega širjenja pomoči, boljše različnih vrst pomoči, ki jih razumemo pod oznako "socialna država". Večkrat imam vtis, da se tudi nastajanje socialne države razlaga kot nekaj naravnega v okviru "industrijske družbe", nekaj, kar je obstajalo in obstaja mimo konkretnih interesov različnih skupin v družbi. Do institucionalizacije v zagotavljanju socialne varnosti je prišlo v veliki meri prav zaradi razrednega boja depriviranih in zaradi množičnega izkušanja neugodnih posledic "samopomoči".

In ravno v času krize države blaginje se ponovno pojavljajo sklicevanja na samopomoč – tako v razvitih pozno-kapitalističnih družbah kot tudi v zgodnjiesocialističnih. Takšna orientacija se velikokrat povezuje tudi z izredno ostro kritiko napak institucij (razsebljenost, veliki stroški itd), kar je zaradi dejanskih hib (ki pa jih je treba vendarle primerjati s preteklim konkretnim stanjem) potem tudi navzven zelo prepričljivo. Norveška sociologinja Kari Wearness je pred nekaj leti nedvoumno opozorila na to, da ne smemo pozabiti, kakšno je bilo realno stanje v preteklosti in kakšne so izkušnje večine s samopomočjo in "miloščino". Prav delovanje različnih institucij je omogočilo dejansko večjo svobodo in vsaj minimalno omilitev velikih neenakosti (čeprav nikakor ne trdim, da so se temeljna nesorazmerja odpravila). Seveda ne zanikam potrebe po negovanju vzorcev samopomoči v vsakdanjem življenju v vseh okoljih in tudi ne potrebe po kritičnem presojanju institucionalnih oblik medsebojne pomoči. Hočem le opozoriti na nujnost vključitve zgodovinskega spomina (ki ni in ne more biti identičen z ideološkimi samopredstavami, ki so vladajočim pomagale producirati vsakokratno smiselnost) v razpravljanje o razmerju med formalnim in neformalnim (institucionalnim in neinstitucionalnim) delom na področju zagotavljanja pomoči.

Za vsakokratno družbo in pojasnjevanje njene urejenosti je gotovo pomembno vprašanje, kako se producirajo nemočni, marginalni, pomoči potrebni (kar je ena od sfer socialnega dela) in kako se organizira pomoč. Ključno vprašanje se mi pri tem zdi, kdo in zakaj postavlja meje marginalnosti, oziroma, če se navežem na izredno uspelo prisposodob o reki

(Ovsenik). kdo določa merila za sodelovanje v "deročem toku" in čemu. Glede na socialna okolja in tehnološki razvoj so namreč te meje zelo gibljive in včasih silno zožene. Kot primer lahko razumemo udeležbo ženske delovne sile v sodobni elektronski industriji v nekaterih deželah v razvoju (več o tem M. Košak v delu *Ženske in diskriminacija*): pri njih se udeležba v "deročem toku" omejuje na mladost (od 13. 14 let do nekaj čez dvajset), ko pa so izkoriščene in invalidi, se odplavljajo v sfero marginalnosti. Poskusi, da bi se takšna urejenost kaj spremenila (npr. sindikalna organiziranost in zahteve varstva itd.), navadno peljejo do premika dejavnosti v tista področja, kjer je še mogoče neovirano poslovati tako, da je struga aktivnosti in normalnosti silno zožena in izjemno deroča. Mimogrede: ta "tok" (vzorec družbeno želenega načina življenja) ne izključuje le človeka kot celostnega bitja potreb (ki ga reducira na pretežno moralno dimenzijo, s čimer je dana možnost izravnave deficitov dejanskih možnosti), temveč vključuje tudi roparski odnos do narave. Če se človek upošteva zgolj kot govoreče orodje (posebej naj omenim razumevanje žensk kot "udomačenih reproducentk vrste"), potem je pač razumljivo, da je ta zanimiv, dokler služi osnovnemu namenu - da je orodje. Ko pa ni v tej funkciji, se prepušča kot sestavina obrobja korekcijskim mehanizmom (socialne politike). Smisel pridobivanja socioloških znanj vidim v razvijanju takšnih sposobnosti socialnega delavca, da ta ne bi vnaprej pristajal na to, da je "deroča reka" nekaj edino veljavnega in da se normalno (zaradi tehnološkega razvoja) širijo struge marginalnosti. Kolikor sem mogla razbrati iz današnje razprave, je ta cilj vsaj v nastavkih že tudi navzoč v dosedanjem raziskovanju socialnih problemov in v izobraževanju. (Posebej bi moral biti poudarjen v visokošolskem izobraževanju.) Obstoječa krizna situacija le še dodatno povečuje pomembnost sociološke dimenzije - seveda ne v pozitivistični paradigmi.

